

Kodebok for den intellektuelle middelklassen

Published in Nytt Norsk Tidsskrift 2007 (3): 227- 242

Olve Krange, NOVA
olve.krange@nova.no
Ketil Skogen, Universitetet i Oslo
ketil.skogen@nina.no

**Department of Sociology & Human Geography
University of Oslo**

P. O. Box 1096 Blindern
N-0317 OSLO Norway
Telephone: + 47 22855257
Fax: + 47 22855253
Internet: <http://www.iss.uio.no/>

Olve Krange / Ketil Skogen

Kodebok for den intellektuelle middelklassen

*«Han har enorme skogmengder, men jeg har sjøl bare skjøvet unna på kjøkkenbordet der og sittet og tatt meg en røyk og drukket kaffe og avtalt jaktkort om høsten. Det finnes ikke klasseskille slik sett her oppe. Her er vi veldig like alle sammen, tror jeg. Du har et lite klasseskille, men det verste klasseskillet jeg opplever, det har du med innflyttede akademikere. Hvis du skjønner meg?»
(Kjell Vidar, arbeidskar og jeger fra Østerdalen)*

Hvor dype kulturelle skillelinjer finnes det i Norge i dag? De er trolig dypere og viktigere enn mange tenker seg, og de kommer til syne i et bredt spekter av motsetninger. Lett synlig er forskjeller i forbruk, fritidssysler og kulturelle preferanser – svenskehandel og campingliv, klassisk musikk og sykkelturner i Provence. De fleste ser uten videre at slikt er ujevnt fordelt i befolkningen.

Kulturell ulikhet er mer enn tilfeldige utslag av at «smaken er som baken». Det er godt dokumentert at forbruket er sosialt strukturert. Et velkjent perspektiv er at smakspreferanser har betydning for fordeling og reproduksjon av makt og rikdom. Det kan heller ikke være tvil om at folkelig kultur nyter liten prestisje innenfor dominerende samfunnssjikt. Bestselgende forfattere som Frid Ingulstad og May Grethe Lerum er uaktuelle som medlemmer av Den norske Forfatterforening. Deres tekster, som er så populære der ute, holder ikke høy nok litterær kvalitet.

Et tydelig uttrykk for de samme skillelinjene er oppslutningen om «det nye arbeiderpartiet», Fremskrittspartiet, og det faktum at såkalte progressive bevegelser så å si har mistet enhver kontakt med den gode gamle arbeiderklassen. Dette er naturligvis et plagsomt fenomen. Ikke minst for Kjell Bjørndalen, som må leve med at Fremskrittspartiet har nest størst oppslutning blant Fellesforbundets medlemmer: 35 prosent vil stemme på dem.¹

Mange har villet forklare fenomenet, for eksempel gjennom å knekke forskjellige koder. I den norske debatten rettes søkelyset helst mot feil som «venstresida» her i landet har begått, og som har bidratt til å støte vekk «vanlige folk». Tilbøyeligheten til å utrope den velmenende middelklassen til hovedfiende er et internasjonalt fenomen. Politisk kommer dette til uttrykk gjennom den stabile oppslutningen om republikanerne i USA, gjennom at Jean-Marie Le Pen nesten kunne bli president i Frankrike, at Vlaams Belang i Flandern har bred støtte og at Dansk Folkeparti har kunnet diktere premisene for den danske regjeringen gjennom to valgperioder. Brede lag har lagt det politiske establishment for hat. Det kan det kanskje være god grunn til. Men også snille, progressive intellektuelle får huden full, mens markedsliberalistiske råttasser applauderes når de hakker løs på velferdsordninger som arbeiderbevegelsen møysommelig har bygd opp. Hvordan kan det ha seg?

Vi tror vi har et godt svar: Støttet av sentrale samfunnsinstitusjoner, bedriver forvalterne av den gode smak og de riktige innsikter en form for kulturell imperialisme. Middelklassens eksperteliter har utviklet seg til en pest og en plage for folk som har et annet kulturelt utgangspunkt. Vi skal vise dette ved å koble forskningsfunn fra to temaområder som kan synes temmelig ulike, nemlig helseopplysning og rovviltkonflikter. Det finnes imidlertid berøringspunkter mellom de to områdene, blant annet at staten, ekspertelitene og høyrøstede middelklasse-mennesker helst vil bestemme det meste. Men mot dette formynderiet reiser det seg noen andre stemmer. Her skal vi la en av dem få slippe til, der nede fra folkedypet. Møt Kjell Vidar, en fyr som ikke leser *Nytt Norsk Tidsskrift*.

Helse, rovdyr og kulturell motstand

Før vi lar ham framføre sin presise analyse av skillelinjene i det norske samfunnet, må vi ta en liten omvei gjennom et mer teoretisk landskap. Vi skal introdusere begrepet *kulturell motstand*, men først se litt nærmere på de to temaområdene vi har valgt. Deretter får Kjell Vidar ordet. Til slutt knytter vi trådene i en diskusjon av motstand og kulturforskjeller.

Etterkrigstida har vært en periode med stadig økende velstand i de vestlige landene. Fordelingen av rikdom er skjev, men absolutt materiell deprivasjon er lite utbredt og betyr lite for folks helse. Likevel har en rekke studier påvist klar sammenheng mellom helse og sosioøkonomisk posisjon, og dette knyttes som oftest til ulike livsstiler i ulike sosiale sjikt.² Aarø³ kan fortelle at folk som er plassert høyt i det sosiale hierarkiet oftere har en helsefremmende livsstil enn folk som er plassert lenger ned, og konkluderte en omfattende undersøkelse med at «almost everything which may be labelled healthy is more common among high status groups». Tilsvarende funn er gjort i mange land: Klasseforskjeller i livsstilsrelatert helse ser ut til å forekomme overalt.⁴

Det store spørsmålet er selvsagt *hvorfor*? Svarene har ofte gått i en *individualistisk* retning. Helserelatert atferd har vært sett som en funksjon av individuelle risikofaktorer, som kunnskap, preferanser, holdninger og utdanning. Tanken er at folk ofte handler på grunnlag av utilstrekkelig informasjon, og at den folkelige kunnskapen er uvitenskapelig, tradisjonell og fordomsfull. Ofte legger folk vekt på enkeltobservasjoner av typen: «Jeg kjente en som ble 90 og som røyka 40 om dagen hele livet.» Som et svar har helsemyndighetene forsøkt å bedre folks helse gjennom informasjonskampanjer og generell folkeopplysning.

Gjennom årene har innsatsen for å bedre folks kunnskaper, holdninger og vaner vært formidabel. Evalueringer av kampanjene konkluderer imidlertid relativt entydig: de er mest effektive når det gjelder kunnskap og holdninger, og lite effektive når det gjelder vaner og praksis. Når det gjelder vaner, er eventuelle virkninger i tillegg oftest kortsiktige. Effekten er størst blant folk som uansett ikke er i faresonen.⁵ At formaningene ikke går inn hos alle, ser vi tydelig i avvikene mellom mange menneskers livsstil og helseelitenes anbefalinger. For eksempel steg gjennomsnittsvekta fra 1960-årene og fram til 1999 med 9,1 kg for menn (fra 76,9 til 86) og 3,7 kg for kvinner (fra 65,8 til 69,5).⁶

Det ligger en form for avvisning av ekspertelitenes anbefalinger i mange menneskers praksis. Dagens Næringslivs lørdagsmagasin brakte 14. august 2005 en artikkel som illustrerer dette på en så god måte at vi har tatt vare på den. Under overskriften «Fattigmannkost» satte avisa søkelys på hvordan matvaner varierer med utdanning og sosial klasse. «Det er faktisk ikke riktig å si at vi stadig blir fetere. Det er lavinntektsgruppene som blir det.» Det var professor i ernæring ved Universitetet i Oslo, Gerd Holmboe-Ottesen, som sa

dette. Og vi kjenner sammenhengen. Høy utdanning er assosiert med vin, frukt, fisk og grønt, lav utdanning med øl, feit mat, snacks og søtsaker. På vanlig journalistisk vis ble poenget illustrert med virkelige mennesker fra den virkelige virkeligheten. Den 89-årige pensjonerte legen Berit Langeland kommenterte situasjonen slik: «Du vet, de enkleste menneskene spiser litt usunt, da, vet du. De drikker mye øl og mye som jeg aldri kan tenke meg.» Ifølge avisa så hun ut som hun bare var 69. Hun ble intervjuet på Rimi, skulle bare ha moreller og jordbær og så hjem og drikke masse vann – rett fra springen.

Øyvind Gaustad, vedlikeholdsarbeider, ble framstilt som legens rake motsetning. Han var avbildet med en kebab i handa og fortalte at yndlingsmaten var julemiddag. Artikkelen spilte på en fornemmelse vi tror mange har, nemlig at kulturelle forskjeller på en eller annen måte henger sammen med klasseskille. Legen og vedlikeholdsarbeideren hadde ulik smak. Hun *likte* den sunne maten som ekspertene anbefaler, var slank og holdt seg ung. Han *likte* feit, usunn mat og sleit med vekta. Hans preferanser står altså i skarp kontrast til ekspertkunnskapen.

Mekanismene rundt avvisning av ekspertkunnskap er godt beskrevet i forskningen. Assosiasjonene går særlig i retning av to klassiske studier av arbeiderklassekulturens dyrkelse av praktisk erfaring og forakt for skrivebordskunnskap. Sverre Lysgaards *Arbeiderkollektivet* og Paul Willis' *Learning to labour* er bidrag fra samfunnsforskningen som hver på sin måte gir innsikt i hvordan offisiell kunnskap avvises av folk i sosialt underordnede posisjoner, og hvordan denne avvisningen blir et viktig element i deres selvhevdelse og identitetskonstruksjon.⁷ Det handler om gutta på gølv et som harselerer over ingeniørenes dårskap og upraktiske ideer, og om arbeiderklasseungdom som avviser skolens «pedagogiske paradigme», som går ut på at alle kan lykkes i livet, bare de tar skolen alvorlig og skaffer seg en god utdanning. Kan slike perspektiver være relevante for det norske samfunnet i dag? Et tidstypisk svar vil være *nei*: Siden velstandsutviklingen tilsynelatende har gjort klassebegrepet irrelevant, kan dette virke som eksotiske greier fra en svunnen tid. Men nyere studier har vist at liknende mekanismer fortsatt er i sving. Skilbrei har funnet den samme formen for aktiv avvisning av ekspertelitens kunnskap blant renholdsarbeidere.⁸ Jørgensen så at klassekulturelle motsetningsforhold var sentrale i dynamikken mellom ungdomsgruppene *geni* og *slaur* i «Bygdeby»: Klassekultur var den viktigste meningsressursen for deres helt ulike tilpasning til skoleverket.⁹

Vår egen forskning om konfliktene rundt store rovdyr viser mønstre som ligner. Mange aksepterer ikke den forskningsbaserte kunnskapen som formidles av ekspertelitene.¹⁰ Snarere tvert om. Forskeres bestandsestimater og utsagn om normal rovdyratferd ble møtt med sterk motstand – en aktiv alternativ kunnskapsproduksjon. Synspunktene føyde seg inn i den brede livssammenhengen for viktige grupper på den norske landsbygda.

Arbeiderklassebakgrunn, jegeridentitet, rovdyrmotstand, klesstil, musikksmak, matvaner og fritidsinteresser hang sammen i en kulturell pakke hvor de fleste elementene sto i skarp kontrast til middelklassekulturen.

Vitenskap og teknologiske framskritt er tett integrert i kapitalismens utvikling. Dette har skapt et grunnlag for middelklassens veldige ekspansjon gjennom industrikapitalismens tidsalder og bidratt til at vitenskap har fått en dominerende posisjon i forhold til folkelig praktisk kunnskap. Derfor er det også en tendens til at «den nye middelklassen», det vil si de nye utdanningsgruppene som særlig assosieres med akademisk kunnskap, får skylda når ting går galt. Den amerikanske sosiologen og journalisten Thomas Frank viser til dette som en av de viktigste mekanismene når han vil forklare hvorfor det republikanske partiet har vunnet så mange stemmer fra en marginalisert arbeiderklasse i USA.¹¹ Det republikanerne har lyktes med, ifølge Frank, er å skille politikk fra økonomi og å framstille kultureliten og akademikerne som den egentlig herskende klassen. Årsaken til suksessen er at dette har en så sterk resonans i arbeiderklassekulturen at det helt overskygger de økonomiske konsekvensene av et republikansk styre. I Norge har Magnus Marsdal gjort seg til talsmann for en lignende posisjon: Politikkområdene økonomi og arbeidsliv er nærmest fraværende i den offentlige debatten. Dermed kan Fremskrittspartiet høste stemmer fra grupper som objektivt vil tape på privatisering og individualisering, ved å plassere seg i samme kulturelle bås som arbeiderklassen og avise eliten som bedrevitende snobber.¹²

Også på rovdyrfeltet har vi sett at det ofte er den urbane middelklassen som får unngjelde. Mot en bakgrunn av raske strukturelle endringer kan rovdyra være kraftfulle symboler på mye av det som går galt i utkantstrøk. Den verneorienterte rowiltforvaltningen framstår som resultat av en ekspanderende urban middelklassekultur der utmarka er lekeplass og romantisk urørt villmark og blir del av det totale trusselbildet som tradisjonelt bygdeliv står overfor. Vi mener at våre forskningsfunn når det gjelder rowiltkonfliktene kan ha overføringsverdi til hele feltet av kulturelle motsetninger i det norske samfunnet.

Kjell Vidar

Da vi studerte rowiltkonfliktene i Østerdalen, i perioden 1999 til 2002, gjennomførte vi blant annet feltarbeid i en krets av unge jegere. Vi tilbrakte mye tid sammen med dem, på jakt og andre skogsturer så vel som hjemme på kjøkkenet. De var alle mellom 20 og 30 år og hadde bakgrunn fra arbeiderklassen, de var blitt boende i et lokalsamfunn som mange jevnaldrende hadde forlatt, ingen hadde utdanning ut over yrkesfag, og samtlige var lidenskapelige jegere.¹³ I 2005 kom vi tilbake og hadde samtaler

med fire av dem om temaene helse, livsstil, makt og politikk. Vi forventet å møte et forsvar for «usunne» livsstiler, i aktiv opposisjon mot ekspertelitene. Etter mønster fra Willis' og Lysgaards arbeiderklassestudier, antok vi at motstanden ville bli produsert og formulert innenfor rammene av en tydelig klassekultur. De var ganske samstemte i sine refleksjoner, men Kjell Vidar utmerket seg med særlig skarpe og presise formuleringer. Derfor lar vi ham føre ordet.

Fra første stund ble bildet av et todelt samfunn presentert. Jegerne fortalte om et tydelig classeskille, men det var et classeskille som hadde lite med økonomi og eiendom å gjøre. I et område der klasseforskjeller og åpne klassekonflikter har vært framtrepende, med en styrtrik overklasse av skogeiere og en politisk radikal arbeiderklasse – og hvor de økonomiske, sosiale og kulturelle klasseforskjellene stadig er iøynefallende – kunne en vente at slike motsetningsforhold fortsatt spilte en rolle i forståelsen av det sosiale landskapet. Men som vi siterte Kjell Vidar på innledningsvis: det er ikke skogeierne som betraktes som motpolen til «vanlige folk», men de innflyttede akademikerne.

Stedet der Kjell Vidar bor er altså etter hans oppfatning fortsatt delt i to, og han bruker ordet classeskille for å beskrive situasjonen. Men det er ikke et konvensjonelt klassebegrep, der klasse betegner økonomiske relasjoner. Snarere tvert om. Den materielle situasjonen for skogeieren og Kjell Vidar er veldig forskjellig, men det ser han bort fra. Akademikerne derimot, er annerledes nok til at de representerer en annen klasse. Hvorfor det oppleves sånn blir dermed viktig å forklare.

«Vi røyker ikke noe mindre, vi drikker ikke noe mindre, vi eter like feit mat. Og det beviser at vi gjør det vi vil – så sant vi får det til.» Kjell Vidar ruller seg en røyk og fyrer opp. Så forklarer han hvorfor: «Vi vil bestemme litt sjøl. Vi liker ikke at ekspertene hever pekefingeren og forteller oss hvordan vi skal leve.» Når disse replikkene faller, har samtalen vart lenge. Vi har vært innom flere temaer. Kjell Vidar har tilkjennegitt stor interesse for – og dyp irritasjon over – den helsepolitikken som føres. Vi har snakket om forskere og forskningen som ligger til grunn for politikk, om helsemessige konsekvenser av ulike livsstiler, behandling av viltkjøtt, temperaturen i kjøledisker, EU-direktiver, avgifter, norsk lengsel etter politisk korrekthet og de *egentlige* motivene bak helsepolitikken.

I kretsen av jegere ytres ofte skepsis til forskeres kunnskapsproduksjon. Kjell Vidar antyder at han tar helseeksperters anbefalinger med en klype salt. Vi spurte: «Tror du røyk og alkohol er så farlig som ...?». Kjell Vidar avbrøt: «Ja, det tror jeg. Ja, ingen tvil. Forskerne har helt sikkert rett. Enkelte studier viser vel at det kanskje er farligere og ...». Svaret kunne virke overraskende. Han røyka tre rullings i løpet av intervjuet. Han hadde ment at det er viktigere at maten er god enn at den er sunn. Han snakket om flatylla som en viktig del av norsk kultur. Mente han likevel at røyking og drikking kanskje til og med er farligere enn det forskerne hevder? Kjell Vidar trakk ikke

helseekspertenes kunnskap i tvil. Likevel virket det som han ikke brydde seg noe særlig om helseeffekter, i alle fall ikke av egen livsstil. Ambivalensen bunnet trolig i at han ikke oppfattet det som særlig relevant å vurdere sannheten i helsebudskapet. Gjennom hele samtalen drev han temaet over mot politikk, lover og avgifter. Det var på dette feltet han virkelig hadde noe på hjertet. Og han var arg.

Forsøkene på å få Kjell Vidar til å snakke om helsepolitikk ut fra et perspektiv på allmennhetens sunnhet, strandet altså. Han interesserte seg lite for slike spørsmål. Vi snakket om farene ved røyking, og han sa: «Det er klart dette er sånne ting som vi vet. Alle som røyker vet det – i Norge i dag. Det er ikke mulig å stevne tobakksindustrien for at dem lurte oss til å begynne å røyke i dag.» Og så gikk han uoppfordret over til å snakke om Stortinget som et sted hvor de ikke tenker på stort annet enn tall og budsjetter, uten å ha spesielle forutsetninger for det. «Du treng ikke egentlig ha fullført grunnskolen for å få sitte i et eller annet utvalg som skal balansere en eller annen konto. Du og jeg kunne [være stortingsrepresentanter og] bestemme statsbudsjettet uten å ha hatt en time på videregående skole.» Han fortsatte:

K.V.: ... det er ikke vanskeligere. Slik er det i kommuneøkonomien, og slik er det i husholdningsøkonomien. Vi er nødt til å hente penga der det er raskest å hente dem. På grunn av at vi må se virkningen i lommeboka. For å få til det der med å få til langsiktige mål. Tenke langsiktig. Og det har vi ofte ikke tid til i Norge. Vi tar oss ikke tid til å bruke hue litte granne for å se på: hva finnes det av andre løsninger? Nei, vi tar den raskeste, og hva er den raskeste for å balansere helsebudsjettet? Vi drar ut en femtilapp til.

Int.: På røyk og alkohol?

K.V.: Ja, for det er raske penger.

Kjell Vidar etterlyser langsiktig politikk. Han mener at stortingsrepresentantene forsømmer det til fordel for simpel pengeinnkreving. Selv om han starter argumentasjonen med at man ikke behøver å ha fullført grunnskolen engang, er det neppe mer formell utdanning han etterlyser. Uansett hvilken utdanningsbakgrunn politikerne har, er det penger som er politikkenes egentlige fokus i dag. Stortingsrepresentanter uten tid og evne til å finne gode løsninger, benytter enkle virkemidler for å skaffe «raske penger». Selve helseperspektivet forsvant helt da Kjell Vidar snakket om disse tingene. Det så ut som han mente at myndighetenes formidling av helsebudskapet bør oppfattes som litt sleipt. At det dypst sett handler om å legitimere noe annet, nemlig avgifter som middel til å skaffe staten inntekter. «Da vet jo alle at vi kan høyne alkoholavgifta, for folk vil drikke like langt dem,» sier han. Det er vel også et spark til forskernes rolle i det offentlige Norge her. For hva er det de driver med? Jo, leverer kunnskap som ikke

brukes til annet enn å loppe folk for penger. Avgifter var ett av de temaene Kjell Vidar stadig vendte tilbake til. Et annet var den norske maktelitens behov for å være den flinkeste gutten i Europa-klassen.

Et tema som Kjell Vidar selv tok opp og som han mente angikk helsepolitikken, var de nye retningslinjene for behandling av kjølevarer og omsetning av viltkjøtt. Det er et viktig tema for en jeger. Han stilte seg ikke direkte avvisende til at reglene er fornuftige ut fra hva forskning har vist om bakterieoppblomstring, matvarers trygghet og den slags. Igjen var han mest opptatt av andre ting: Tre forhold hang nøye sammen i Kjell Vidars dom over dem som har makt på helsefeltet:

Det er en trend som ligger i det politiske livet, at det er om å gjøre å være beste gutten i klassen. Norge skal være den beste i klassen hele tida. Vi skal gi mest penger til u-hjelp, vi skal være mest mulig politisk korrekt for alle andre land. I Norge så trur vi det at vi fire milliona oppå oljeberget her, vi styrer Europa og deler av verden. Og det er ganske spesielt å se. Vi har nå fått et EU, som har laget en del lover og regler og reglement som skal følges – som EU-lowverk, ja – vi står fortsatt ikke i EU, men enda er vi det eneste landet i Europa som har totalinnført det. Andre EU-land har valgt å bruke tid på tilpasning, mens Norge har totalinnført det fra dag én.

Når han sa «Norge», mente han nok en maktelite som på den ene siden tror de har innflytelse langt ut over landets grenser, og som på den andre siden gjør lite annet enn å tilpasse seg direktiver de ikke har innflytelse over. Oppblåst og feig samtidig, altså. Folk som har makt steller i stand grunnleggende upraktiske ordninger:

Vi har håndtert viltkjøtt i Norge i mange hundre år, og fortsatt går viltkjøtt for å være det tryggeste du eter. Men det er klart at all mat blir ødelagt hvis du håndterer den feil. Men i dag har myndighetene lagt reglementet så strengt inn, med veterinærgodkjenninger, godkjenning av mottak, godkjente slakteanlegg og alt mulig sånt. Vi hadde en fin tilpasning med å få litte granne kontroll med håndteringen av viltkjøtt. Vi hadde en veterinær som måtte ut og ta ei prøve, sende den tilbake og alt var greit – eller han kunne ut fra sin erfaring og kunnskap si det at «dette er et bra slakt». Nå strammes regelverket til, og det skal være godkjente mottak, godkjente nedslaktingssteder og alt mulig sånn, før du har lov til å selge et elgslakt for eksempel. Det som skjer da er at folk slutter å slakte på den måten og så gjør de som de har gjort før. Nå er kontrollen borte.

De fleste jaktlag selger kjøtt for å finansiere jakta. Elgjakt er relativt dyrt. Kjell Vidar er jo jeger, og setter liten pris på at det blir mer tungvint. Den gamle ordningen var bedre. Man ordnet opp lokalt. Det var praktisk, og det medførte en viss kontroll. Igjen ser han bort fra at de nye reglene kan gi

helsegevinst i form av tryggere mat. Denne gangen tok han det eksplisitt opp. Regelverket er så tungvint at jegerne fortsetter med å ordne opp lokalt. Samtidig er kontrollen som var tilstrekkelig god, nå blitt borte. Et problem er at de som fatter beslutningene ikke spør de rette personene til råds.

Det har aldri vært riktig i Norge, vet du, å gå nedover. Dette er gammelt. Nå er vi tilbake til da presten og læreren var småkonger og kunne bestemme. Det ligger en trend altså; du skal aldri trekke nedover og spørre om råd. Slik har det vært i uminnelige tider i Norge. Har du kommet deg oppover, skal du aldri spørre nedover igjen.

Her faller brikkene på plass. Norges tilpasning til et internasjonalt regelverk illustrerer tydelig hvor lite handlekraftig den norske makteliten er. De står med lua i handa overfor et mektig EU-byråkrati, samtidig som de opptrer arrogant overfor vanlige folk som bærer konsekvensene av tåpelige beslutninger. Det var Kjell Vidar selv som trakk fram dette som et viktig helsetema. Han, som de andre jegerne, har aldri bekymret seg for kvaliteten på kjøtt som de har skutt og slakta selv. Derfor er det også lite sannsynlig at han egentlig bekymret seg for at kontrollen med elgkjøttet har blitt dårligere. Uansett synsvinkel er EU-regelverket om viltkjøtt noe ordentlig tull. Han brukte trolig eksemplet fordi dette var et område hvor han kjente detaljene og fordi han dermed fikk illustrert et poeng han betraktet som allment: Nemlig at øvrighetspersoner, også på helsefeltet, gjør lite annet enn å lage vansker for folk.

Gjennom hele intervjuet lente Kjell Vidar seg mot en grunnforståelse av samfunnet som hierarkisk, der noen dominerer og andre er dominert. Han trakk oppgitt på skuldrene, og så sa han:

Nei altså, vi lever allikevel, vi. Det er klart at brorparten av det norske folk – i hvert fall blant dem jeg kjenner – er litt opptatt av at vi lever *nå* og da skal vi leve slik vi vil, vi er veldig opptatt av at – bilen kan godt være litt gammel, han koster jævla mye med det som er, men det spiller ikke så stor rolle bare jeg kan få lov tell å unne meg ei konjakkflaske i helga, for jeg ska leve og jeg ska ha det litt godt. Vi, jeg trur vi verdsetter akkurat det der å ha det litt sånn godt i Norge, med både mat og drikke.

Det er dette han oppfatter at myndighetene driver med – å forhindre at han skal leve og ha det litt godt. «Veldig mye av grasrota er i opposisjon mot styre og stell. Vi vil gjøre som vi vil, og jeg trur nesten mange velger å være fattige, for vi vil hvert fall ikke gjøre det vi blir pålagt å gjøre.» Som «en mann av folket» blir han utsatt for maktmenneskers vilje til å kreve at han skal endre sin livsstil – sin hverdagspraksis. Når endringene i tillegg utelukkende vil medføre ulemper, ser maktas handlemåte absurd ut. Da er det ikke rart at han vil gjøre motstand. Kjell Vidar og de andre vil bestemme selv over det livet de lever.

Kulturell motstand og klasse

Kjell Vidar, som hadde gitt uttrykk for sterk skepsis til forskere som uttaler seg om rovdyr, avviste ikke helseekspertenes kunnskap. I stedet viser intervjuet at det kan være en ambivalens i dette. Han fastslo flere ganger at ekspertelitene nok hadde rett i det meste. Samtidig var det tydelig at han vil leve på en annen måte. Han snakket som om han talte på vegne av mange: «Man vil leva litt godt.»

Vi fant ikke et tydelig formulert alternativ til den offisielle kunnskapen. Motstanden lå på et annet plan. Det handler om folks hverdagsvaner: maten de spiser, sigarettene de røyker, treningsøktene de lar være å ta. Og det handler om den generelle mistanken om at helsepolitikk egentlig har et annet formål enn å bedre folks helse, nemlig å øke statskassas inntekter. Er det rimelig å kalle dette for kulturell motstand? Vi mener det, og finner svaret i sammenhengen med et annet av samfunnsvitenskapenes begreper, nemlig *livsstil*. Vi skal nå se nærmere på disse to begrepene og forbindelsen mellom dem.

Det mer generelle begrepet *motstand* er trolig mest brukt i den sosial-antropologiske fagtradisjonen, som halvparten av dikotomien *motstand* versus *dominans*. Dominans har i denne betydningen oftest vært forbundet med institusjonelle former for makt, og motstand betegner dermed opprør mot slike maktformer. Fokus på mer subtile og mindre institusjonaliserte former for makt åpner for at hverdagslige praksisformer kan tolkes som motstand. Men dermed blir det vanskelig å trekke opp grensene for hva slags handlinger dette gjelder. Selvsagt kan ikke enhver handling som innebærer en kontrast til dominerende kulturformer forstås som et opprør. Ett krav kan være at motstanden til en viss grad må være intensjonal. Motstand mot en eller annen form for makt må være del av den meningen individer selv legger i sine handlinger.

Men motstand innebærer ikke nødvendigvis langsiktige målsetninger om samfunnsendringer. Meningen med kulturell motstand kan i stedet være å oppnå autonomi – å erobre et rom hvor makta ikke kan nå en, et sted der man er herre i eget liv. Vi har tidligere vist at viktige aspekter ved rowilt-konfliktene kan tolkes som uttrykk for stabile, men ofte latente motsetningsforhold i det norske samfunnet. I den sammenhengen inntok jegerne med arbeiderklassebakgrunn en helt tydelig posisjon: de anså det slik at deres meningsmotstandere la falsk kunnskap til grunn for sine pro-rovdyrholdninger. Samtidig så de på dem som en vanhellig allianse av politikere, byråkrater, forskere og naturvernere – representanter for en mektig middelklasse, som brukte sin innflytelse til å forandre deres liv, hensynsløst og uten innsikt i situasjonen for folk som må bære byrdene med den økende rowiltbestanden. På helsefeltet står de overfor en tilsvarende allianse. Ekspertene blander seg inn i livene deres, ber dem forandre seg og håner dermed implisitt hvem de er. Det er rimelig at Kjell Vidar og hans

likesinnede vil opponere mot dette, og at selve motstanden mot helseeliten gir mening til en lite helsefremmende livsstil.

Bakteppet her er maktforhold tuftet på klassestrukturen i dagens kapitalistiske samfunn, og det er nettopp en slik maktrelasjon begrepet kulturell motstand har som utgangspunkt. Det beskriver en situasjon der de som blir dominert, tar kulturelle midler i bruk for å utfordre de som dominerer. Samtidig som slike konflikter manifesterer seg på det kulturelle nivået, har motsetningene et materielt grunnlag i ujevn fordeling av materielle ressurser og makt. Konkret kulturell motstand har altså feste i et sosialt hierarki og forutsetter dermed en sammenheng mellom sosiale posisjoner og kulturelle former. Kulturelementer som symboler og tegn, verdier og oppfatninger har sosial forankring, de varierer mellom sosiale posisjoner.

Men det er altså ikke selveste borgerskapet eller overklassen som framstår som hovedfienden for våre menn. Vi så at det tvert imot er akademikere og innflyttere som oppfattes som en *klasse* som det finnes et motsetningsforhold til. Poenget er nok ikke at de er innflyttere, men at det er ganske stor overlapping mellom kategoriene «innflytter» og «akademiker». Dermed er middelklassens ekspansjon direkte følbare på lokalt plan. For eksempel er stillinger i offentlige etater ofte besatt av høyt utdannede innflyttere. Ikke bare utøver de makt; mange representerer også en kulturell kontrast til livsstiler som oppfattes som lokale og folkelige.

Trolig er en slik uortodoks klasseforståelse utbredt. En mengde institusjoner og organisasjoner med en tydelig middelklassebasis har det til felles at de aggressivt trenger seg på og vil forandre folks verdier, oppfatninger og livsstiler. Miljøbevegelsen er et typisk eksempel (apropos rovdyrkonfliktene), med figurer som Steinar Lem i spissen. Lem har for vane å kritisere mye av det folk liker, og anskueliggjør dermed vårt poeng på en utmerket måte.

Selv om verken Kjell Vidar eller de andre informantene tvilte på det generelle innholdet i helseopplysningen, er det likevel grunn til å gå litt dypere inn i kunnskapens rolle i maktstrukturer. I studiene av rowiltkonfliktene så vi at ulike kunnskapsformer kan korrespondere med sosiale skiller, og at folkelig kunnskap står i en underordnet posisjon i forhold til den vitenskapelige. Når praktisk politikk hamres ut med støtte fra kvalifiserte eksperter, tas folkelig kunnskap sjelden på alvor. Ofte blir den til og med latterliggjort. Abstrakt vitenskapelig kunnskap har en dominerende stilling innenfor formelle maktorganer. Det vi ser er med andre ord en «kunnskapens lagdeling», og den føyer seg inn i den større veven av klasserelasjoner som det kapitalistiske samfunnet genererer. Fremmedgjøringen av kunnskap er en del av den generelle fremmedgjøringen av menneskelig virksomhet som foregår innenfor kapitalismen.

Den moderne middelklassens raske vekst er en viktig del av denne utviklingen. Middelklassen har opptrådt som agenter for det synet at verden har et stadig økende behov for formalisert og spesialisert kunnskap, og har

på den måten bidratt til den sosiale konstruksjonen av sin egen uunnværlighet. At de gjennom en slik manøver har kunnet hevde monopol på *nyttig kunnskap*, har samtidig gitt dem et robust fundament for de fordelaktige sosiale posisjonene som er oppnådd. På denne måten har middelklassen også sikret sin egen *synlighet* som bærer av hegemonisk kunnskap, og står lagelig til for hogg når kunnskap som maktmiddel angripes nedenfra. Samtidig er ikke ekspertveldet like monolittisk som før. Selv om det er overveldende og har en sterkere sosial basis enn noensinne, er det også i økende grad fragmentert slik at avvikende posisjoner får styrket sin legitimitet.

Kjell Vidar tror på helseekspertenes budskap, men trosser dem gjennom sin livsstil. Dermed settes deres autoritet i parentes, og kunnskapen utfordres likevel: ikke dens faktiske innhold, men dens gyldighet som rettesnor for et godt liv. Et alternativt paradigme postulerer et motsetningsforhold mellom nytelse og livskvalitet på den ene siden, og askese og moralisme på den andre. Dette paradigmet gir mening til hans praksis. Den asketiske livsførsel som predikes av høyt utdannede bedrevitere, er ikke forenlig med et godt liv slik Kjell Vidar ser det. Budskapet føyer seg inn i et velkjent mønster der eksperter av ymse slag forsøker å bøte på arbeiderklassens allehånde mangler og svakheter: dens barneoppdragelse, hjeminnredning, litteratursmak, fritidsinteresser, valg av feriemål – samt kosthold og røykevaner.

Autonomi

Gjennom årene har vi presentert jegernetverket for kolleger og andre interesserte mange steder. Overalt nikkes det gjenkjennende. Enten vi er i Nord-Amerika eller i Europa kjenner folk igjen trassigheten, motstanden og kampen mot innblanding. De kjenner også igjen jegernes utsøkte evne til systematisk – gjennom detaljene i hverdagens praksis – å avvise elitesnes gode smak, deres stil, holdninger, vaner og kunnskaper. Opposisjonell livsførsel, altså, og trolig det samme mønsteret av dominans og motstand overalt. Når vi skal forklare hvilke mekanismer som er i sving, har vi altså tro på kulturell motstand som et kjernebegrep. Begrepet holder sammen to nivåer: de moderne samfunnenes klasse- og maktstrukturer, og folks dyptfølte trang til å være herrer i eget liv, til *autonomi*.

Generelt framsto vennekretsen av jegere som skeptiske til innblanding fra øvrigheten. De avviste alt som luktet av formynderi og innblanding i deres hverdagsliv. To posisjoner i en maktrelasjon står mot hverandre: «høy» mot «lav». Meningsunivers mot meningsunivers. Det ene hører til på et institusjonelt nivå, i viktige beslutningsorganer, det er innflytelsesrikt og forankrer sine innsikter i vitenskapelige metoder. Det andre, som produseres ute blant folk, er basert på erfaringer med maktas konkrete konsekvenser.

Det bygges ofte opp av usystematiske observasjoner og legges sjelden til grunn for politiske beslutninger. Forholdet er hierarkisk når det vurderes ut fra makt og innflytelse. Snur man på det og vurderer relasjonen ut fra den skepsisen representanter for de to posisjonene har til hverandre, får relasjonene en mer horisontal karakter: Skepsisen er like sterk i begge leire.

Kjell Vidar og de andre følger ikke rådene fra ekspertelitene. Hva er vitsen med å følge råd som bare innebærer ubehag og kjedsomhet, når de i tillegg savner legitimitet? En annen grunn, som er viktigere i vår sammenheng, er at det for den som vil yte motstand er lite heroisk å følge elitesenes råd. Det er det minst to grunner til. For det første vil en slik lojalitet bare bidra til at elitesenes innflytelse opprettholdes og kanskje til og med styrkes. For det andre vil det innebære at man gir opp kampen for autonomi.

Og her er vi tilbake ved spørsmålet: Hvorfor får Fremskrittspartiet så stor oppslutning fra folk med bakgrunn i arbeiderklassen? «Fremskrittspartiets hovedmål er sterk nedsettelse av skatter, avgifter og offentlige inngrep.» Fremskrittspartiet sier at motsetningen mellom arbeidere og kapitalister ikke har gyldighet lenger. Og på det kulturelle planet har de kanskje rett. Mens kapitalen og markedet utøver enorm makt over folks liv, er mekanismene vanligvis skjulte og oppfattes ikke nødvendigvis som påtrengende. Markedsføring er et skamløst forsøk på å påvirke forbruksmønstre og livsstiler, men dette gjøres ved å forsterke folks hedonistiske tilbøyeligheter heller enn å kreve ubehagelige endringer i holdninger og vaner. De som krever slike endringer, gjør det gjerne på en nedlatende og moraliserende måte à la Steinar Lem, svært ulikt reklamens (les: kapitalens) appell til forbrukerne som rasjonelle og handlekraftige markedsaktører som fortjener fine ting.

Kjell Inge Røkke tilhører en sterkere og mektigere elite enn forskere og helsebyråkrater. Men han legger seg ikke opp i hva folk forbruker og hvordan de lever. Han har bare litt større hytter og båter, litt finere biler og mye mer penger til god mat og godt drikke. Fremskrittspartiet angriper aldri slikt. Tydeligere enn noe annet parti kommuniserer FrP tillit til vanlige folks vurderinger og handlingsvalg. FrP-politikere snakker ofte om «sunn fornuft» som noe som står i skarp kontrast til akademisk tåkeprat. Partiet er ikke redd for å gå hardt ut mot dominerende strømninger i vitenskapen. Vi ser det når det gjelder generell økonomisk politikk. Som eneste større parti går de mot et samlet establishment av økonomer og sier: *Fuck handlingsregelen*, vi kan bruke mer oljepenger. Vi ser det samme når det gjelder alkohol, tobakk og matvarer. Alt som folk liker å kose seg med er for dyrt. Som siste norske parti trekker FrP den menneskeskapte globale oppvarmingen i tvil, slik at den i alle fall ikke kan brukes som argument for økte bilavgifter. Deres stortingsrepresentanter stemmer bestandig mot å stikke kjepper i hjula for vanlige folks energislukende hverdagsliv. Partiet flyr konsekvent og uredd i strupen på de bedrevitende plageåndene og kan framstå som den folkelige fornuftens hvite riddere.

Et siste eksempel: I artikkelen «Røyking og sosial ulikhet i Norge» viser Lund og Lund at sigarettene nå fases ut på samme måte som de ble innført. Røyking symboliserte modernitet og raffinement. Borgerskapet var først ute, andre grupper kom etter, suksessivt nedover på den sosiale rangstigen. Det er fortsatt ganske vanlig å røyke i Norge, men borgerskapet har sluttet for lenge siden, og røyking «gjenstår som en atferd knyttet til sosial klasse og tilhørighet (deklassert atferd). Den idealtypiske røyker er en middelaldrende, skilt Fremskrittspartivelger fra Nord-Norge med kort utdanning, lavt lønnet arbeid i industrien eller plassert utenfor arbeidsstyrken.»¹⁴

«Eg trur at blindskapen til dei intellektuelle overfor sosiale krefter som styrer det intellektuelle feltet, og samtidig praksisformene deira, er det som forklarar at intelligentsiaen kollektivt og med progressive miner så ofte medverkar til at den etablerte orden blir halden oppe.»¹⁵ Stikk i strid med mange intellektuelles selvbilde som progressive frigjørere, hevder Bourdieu her at intellektuell virksomhet oftest bare bidrar til å opprettholde samfunnets maktstrukturer. Skadevirkningene av røyking er grundig dokumentert, og Lund og Lund driver sin forskning i det godes tjeneste. De er sikkert oppriktig bekymret og vil at folk skal slutte å røyke. Derfor tar de til orde for *økte avgifter*. Mon tro hvordan Kjell Vidar vil reagere på det?

«Dei intellektuelle er spesielt oppfinnsame når det gjeld å maskere sine spesifikke interesser,» forteller Bourdieu videre.¹⁶ Det ville være paranoid å foreslå at denne typen forskning er en manøver for å opprettholde middelklasse-makt. Men middelklassens sosiale posisjon er forankret i vitenskapens overtak på folkelig praktisk kunnskap. Middelklassen har med andre ord en slags objektiv interesse av å opprettholde den skogen av institusjoner som har som oppgave å gripe inn i og regulere folks livsførsel. Det er der de (vi!) jobber, hever lønn og utøver innflytelse. For alle som har en progressiv ambisjon, må det være et tankekors dersom FrP er det partiet som har størst appell til opprørske krefter i folket.

Noter

- 1 <http://www.avd25.no/>
- 2 J.I. Elstad (2000), *Social inequalities in health and their explanations*. NOVA-rapport 9/00. Oslo: NOVA.
- 3 L.E. Aarø (1986), *Health behaviour and socioeconomic status. A survey among the adult population in Norway*. Doctoral thesis. Bergen: University of Bergen, Department of Social Psychology.
- 4 J.W. Lynch, G.A. Kaplan & J.T. Salonen (1997), Why do poor people behave poorly? Variation in adult health behaviours and psychosocial characteristics by stages of the socioeconomic lifecourse. *Social Science & Medicine*, 44 (6): 809–819.
- 5 Norges Offentlige Utredninger (2003). *Forskning på rusmiddelfeltet*. NOU 2003: 04.
- 6 Statens råd for ernæring og fysisk aktivitet (2000), *Vekt og helse*. Rapport nr. 1/2000.
- 7 S. Lysgaard (1985), *Arbeiderkollektivet: en studie i de underordnedes sosiologi*. Oslo: Universitetsforlaget; P. Willis (1977), *Learning to labour*. Aldershot: Gower.

- 8 M. Skilbrei (2002), Modernisering, makt og mening i renholdsbransjen. I A.L. Ellingsæter og J. Solheim (red.), *Den usynlige hånd? Kjønnsmakt og moderne arbeidsliv*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- 9 G. Jørgensen (1994), *To ungdomskulturer: Om vedlikehold av sosiale og kulturelle ulikheter i Bygdeby*. Sogndal: Vestlandsforskning.
- 10 O. Krange & K. Skogen (2003), Skudd i løse lufta. Unge jegere og rovdyrpolitikken. I F. Engelstad & G. Ødegård (red.), *Ungdom, makt og mening*, s. 255–283. Oslo: Gyldendal Akademisk; K. Skogen & O. Krange (2003), A wolf at the gate: the anti-carnivore alliance and the symbolic construction of community. *Sociologia Ruralis*, 43 (3): 309–325.
- 11 T. Frank (2005), *What's the Matter with Kansas?* London: Secker & Warburg.
- 12 M. Marsdal (2007), *Frp-koden*. Oslo: Manifest.
- 13 O. Krange & K. Skogen (i trykk), Reflexive tradition: Young working-class hunters between wolves and modernity. *Young – Nordic Journal of Youth Research*.
- 14 K.E. Lund & M. Lund (2005), Røyking og sosial ulikhet i Norge. *Tidsskrift for Den Norske Lægeforening*, 125 (5): 560–563.
- 15 P. Bourdieu og L. Waquant (1993), *Den kritiske ettertanke. Grunnlag for samfunnsanalyse*, s. 175. Oslo: Samlaget.
- 16 Ibid: 176.